

УДК 343

Matviychuk V., Guide E.

COMPARATIVE– LEGAL STUDY OF PARTICULARLY ILL-TREATMENT AS A MEANS OF COMMITTING CRIMES UNDER THE CRIMINAL LAWS OF UKRAINE AND SOME COUNTRIES

В.К. Матвійчук*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу,
ВНЗ «Національна академія управління»****Є.О. Гіда****доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії держави та права
ВНЗ «Національна академія управління»*

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВО ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ ЯК СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ І ДЕЯКИХ ДЕРЖАВ

Постановка проблеми. Перед правозастосовчими органами стоїть завдання підвищення ефективності боротьби зі злочинами, що вчиняються способом особливо жорстокого поводження. Різні прояви досліджуваних нами злочинів утруднюють соціально-економічний і духовний розвиток нашого суспільства, ставлять під загрозу їх життя і здоров'я. Ефективність кримінально-правової охорони відносин, що забезпечують життя, здоров'я, честь і гідність особи та її діяльність, права і свободи, залежить як від правильності застосування закону, так і від чіткості законодавчої регламентації, відповідальності, а також відповідності самого закону сучасному етапу розвитку суспільства і етапу вирішення досліджуваної нами проблеми. Тому, порівняльне-правове дослідження у сфері кримінального права відіграє велику не лише науково-пізнавальну роль, але й має певне прикладне значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У тій чи іншій мірі дослідженню цього питання протягом останніх десятиліть приділяли увагу В.Я. Тацій, Г.Н. Доронін, М.І. Авдеев, С.В. Бородин, М.Р. Табанов, І.Д. Самолюк, Ю.М. Антонян, М.К.Аніянс, М.І.Ковальов, Г.Г.Зуйков, М.І.Панов, Е.Ф.Побігайло, М.І. Загородніков, З.О. Ашитов, А.А. Кузнецов, А.В. Наумов, І.А. Уваров, А.Е. Меркушев, Н.М. Ільдиміров, А.П. Закалюк, В.С. Ковальський, В.В. Сташис, М.І. Бажанов, С.С. Яценко, М.Й. Коржанський, Г.І. Чангулі,

В.М. Смітєнко, В.М. Кудрявцев, А.Н. Трайнін, А.А. Піонтковський, Л.А. Волошина, Г.Н. Воронін, С.К. Пітерцев, І.П. Портнова, М. Табанов, Г.І. Чечеля, Л.А. Андрєєва, В.Зиков, О.Ю. Михайлова, С.С. Яценко а також інші. Проте, опубліковані роботи, в переважній своїй більшості, що були виконані в минулі роки на базі раніше діючого законодавства, але ряд аспектів цієї проблеми ще залишилися в стартовому стані і є дискусійними.

Мета і завдання порівняльно-правового дослідження кримінального законодавства України та деяких зарубіжних держав полягає в тому, щоб на підставі аналізу чинного законодавства, судово-слідчої практики та існуючих наукових підходів до проблеми прояву особливо жорстокого поведіння при вчиненні злочину в Україні та зарубіжних держав, досконало вивчити і дослідити в порівняльно-правовому аспекті кримінально-правову сутність, ознаки, критерії, види і значення для кваліфікації особливо жорстокого поведіння як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, спробувати дати їй визначення, вирішити питання про доцільність використання цього поняття, можливість його заміни іншим – більш конкретним, чітким, зрозумілим терміном, який би відповідав вимогам практики.

Основні результати дослідження. Охоплення дослідження подібних положень законодавства деяких держав викликано тим, що всі або велику кількість держав і їх кримінального законодавства ми охопити не можемо із-за обсягу статті. Крім того, така проблема під силу не одній кандидатській дисертації. Враховуючи те, що якщо юридико-логічний метод дослідження зазначених способів вчинення злочинів є традиційним, соціологічний – застосовується все ширше, системний – починає використовуватися (і на нашу думку), в період створення незалежної держави Україна – успішно, порівняльно-правовий – застосовується рідко, а щодо досліджуваних ознак – вперше.

Таким чином, порівняльно-правове дослідження способу особливо жорстокого поведіння при вчиненні деяких злочинів за кримінальним законодавством України і деяких держав – це одне із конкретних засобів застосування діалектичного методу дослідження проблем, що нас цікавлять.

Перш за все, перед тим, як співставляти або протиставляти положення кримінального законодавства України та деяких держав щодо ознак особливо жорстокого поведіння, а також виявити їх співвідношення, проблеми і тенденції, слід відзначити, як вони утворюються і які з них повинні враховуватися. З цього приводу можна констатувати, що вони приймаються вищими законодавчими органами влади.

Нам здається, що доцільно підійти до питання співвідношення окремо стосовно вищевказаних ознак. Але перед тим, як розпочати таке дослідження, потрібно визначитися з його межами. В цьому нам допоможе тлумачення таких понять, як «співвідношення», «проблеми», «тенденції».

Так, термін «співвідношення» означає порівняння, взаємний зв'язок між чим-небудь, відношення [1, с.357]. Таким чином, в нашому дослідженні це означає, що в роботі слід показати, як співвідносяться наше національне кримінальне законодавство Німеччини, російської Федерації, Республіки Беларусь, Латвійської Республіки, Іспанії щодо досліджуваних способів вчи-

нення злочинів, які з цих правових актів є більш повними, досконалішими, відповідають правам людини, є кращими стандартами для досліджуваних відносин. Іншими словами, автор прагне використати метод порівняльного права, для якого характерне вивчення правових систем шляхом їх співставлення і ознак, що в них даються [2, с.1255]. У цьому методі конкретні прийоми і процедура базуються на системному аналізі, оскільки порівнянню підлягають не лише окремі ознаки, а й правові системи.

Щодо поняття «проблеми», то воно означає складне питання, завдання, що потребує вирішення, дослідження [3, с.610]. Стосовно даного дослідження це означає вирішення складних теоретичних і практичних питань, що будуть виявлені при порівнянні зазначених систем, усунення суперечливих ситуацій на теоретичному рівні, пояснення їх, а також вироблення пропозицій на підставі адекватних теоретичних викладок.

Термін «тенденція» походить від латинського слова *tendentia* – направленість і означає напрямок розвитку якого-небудь явища, думки, ідеї [4, с.1312]. Тому по відношенню до дослідження це означає напрямок розвитку кримінального законодавства щодо ознак осмислення і уточнення особливо жорстокого поведіння, його тенденція до зближення чи, навпаки, відхилення від нього, розвиток у прогресивному напрямку тощо.

В останній час проблеми усіх жорстоких злочинів привертають підвищену увагу і тривогу нашого суспільства та інших країн. Це пояснюється сплесками актів брутального насильства та особливої жорстокості, що набули зараз значного поширення в Європі, зокрема, про це свідчать доповіді на Міжнародних науково-практичних семінарах поліцейських з Баварії про злочинців східного блоку, які вчиняють злочини з особливою жорстокістю. Це створює обґрунтовану стурбованість людей про їх особисту безпеку та повинно зумовлювати адекватне реагування з боку держави. Проте, як ми вже зазначали вище, що кримінально-правові аспекти прояву особливої жорстокості майже не досліджувались. Виходячи з цього приводу доцільно відпрацювати інтегративне визначення такого способу як особливо жорстоке поведіння, яке є самостійним юридичним поняттям, на підставі дослідження судової та слідчої практики Німеччини, Російської Федерації, Республіки Беларусь, Латвійської Республіки, Іспанії.

При проведенні цього дослідження доцільно використати знання в галузі етики, моралі, філософії, сучасні досягнення в галузі психології, медицини та інших наук. З урахуванням отриманих у процесі наукового дослідження теоретичних висновків внести пропозиції з вдосконалення чинного Кримінального кодексу України і практики його застосування щодо особливо жорстокого поведіння як ознаки об'єктивної сторони складу вчиненого злочину.

Як свідчить наше дослідження, що в Німеччині встановлений абсолютний захист життя людини. Цей принцип закріплений в Конституції ФРН 1949 р., ст. 2 якої проголошує: «Кожний має право на життя і тілесну недоторканість». Життя людини є правоохоронюваним благом, об'єктом кримінально-правового захисту, в зв'язку з чим злочинні діяння, що посягають на даний

об'єкт, в системі Особливої частини КК ФРН об'єднані в самостійному розділі. Серед злочинних діянь проти життя виділяються делікти, що направлені на завдання ушкодження (параграф 211-217, 222) і делікти небезпеки (параграф 221).

В КК ФРН не сформульоване поняття вбивства. Таким чином, розгляд його основних елементів є завданням кримінально-правової доктрини. Германські правознавці визначають вбивство як завдання смерті іншій особі [5, с.28].

Параграф 211 передбачає кваліфікований склад вбивства – тяжке вбивство. Розподіл складів на вбивство (Totschleg) і тяжке вбивство (Mord) є історичною традицією німецького кримінального права, в основі якого – Кримінальне уложення 1871 р. Первісне вказані склади відокремлювалися лише по наявності в параграфі 211 специфічної формули «умисел вчиненого вбивства». Тому оцінку, чи мав місце в діях винного склад тяжкого вбивства, давав суд, орієнтуючись на чисто суб'єктивні ознаки конкретного злочину, що практично було важко встановити. Законодавчі ознаки розмежування цих двох складів, що містяться в чинному КК ФРН, були введені Законом від 4 вересня 1941 року [6, с.549]. В той же час слід зазначити, що в ч.2 параграфу 211 німецький законодавець все таки виділяє деякі ознаки тяжкого вбивства, серед яких на наш погляд, можна було б віднести до способів особливо жорстокого поводження, зокрема «із садиських спонукань», «з коварним, жорстоким способом».

Цікавою є і ч.2 параграфу 212 КК Німеччини, що встановлює кримінальну відповідальність за особливо тяжке вбивство (besonders schwerer Fall des Totschlegs), що не є тяжким вбивством. За думкою ряду німецьких правознавців [6, с.30-35], при вчиненні особливо тяжкого вбивства, повинні бути відсутні ознаки, вказані в параграфі 211. Проте ступінь вини особи за оцінкою суду повинна бути більш високою ніж при вчиненні простого вбивства (ч.1 параграфу 212). Законом і за особливо тяжке вбивство (ч.2 параграфу 212), і за тяжке вбивство (параграф 211) передбачене покарання у вигляді довічного ув'язнення. Дане покарання являє собою абсолютну санкцію [7, с.294-295].

Вище зазначені способи особливо жорстокого вбивства з Німецьким законодавством – це із садиських спонукань та жорстоким способом не знайшли відображення в чинному Кримінальному кодексі України, тому ми й запропонували їх в понятті особливо жорстокого поводження термінами «особливо», «вишукані» та «садизм». Це ще раз підтверджує необхідність таких ознак в Кримінальному кодексі України, що характеризують особливо жорстоке поводження, як спосіб вчинення діянь.

Крім того, необхідно зазначити, що ні в Кримінальному кодексі Німеччини, а ні в Кримінальному кодексі України не має законодавчого поняття особливо жорстокого поводження.

При порівнянні Кримінального кодексу Російської Федерації і Кримінального кодексу України щодо положень, які стосуються особливо жорстокого поводження, то необхідно відзначити наступне: 1) ч.2 ст. 63 Кримінального кодексу Російської Федерації містить п. і) такого змісту «вчи-

нення злочину з особливою жорстокістю, садизмом, знущанням, а також мученнями для потерпілого», а п.10 ст. 67 Кримінального кодексу України має такий зміст «вчинення злочину з особливою жорстокістю». Необхідно зазначити, що положення вітчизняного Кримінального кодексу щодо обставин, які обтяжують, більш досконалі, оскільки вони не змішують прийомів і методів вчинення діянь, які відносяться до особливо жорстокого поведіння. Крім того вони не протиставляють особливо жорстоке поведіння з садизмом, яке є ознакою особливо жорстокого поведіння.

Кримінальний закон Латвійської Республіки 1998 року перераховує особливу жорстокість серед обставин, що обтяжують відповідальність (п.8 ч.1 ст.48) [8]. Також Кримінальний кодекс Республіки Білорусь серед обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність однією з обставин передбачає вчинення злочину з особливою жорстокістю (п.5 ч.1 ст.64) [9].

Слід зазначити, що п.5 ст.23 Кримінального кодексу Іспанії виділяє серед обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність, умисне і нелюдяне завдання потерпілому тяжких страждань, які є необхідним для вчинення злочину [10].

Необхідно зазначити, що законодавство Республіки Білорусь і Латвійської республіки щодо обставин, що обтяжують відповідальність, вчинення злочину з особливою жорстокістю співпадають з чинним Кримінальним кодексом України. В той же час Кримінальний кодекс Іспанії серед обтяжуючих обставин перераховує ознаки особливої жорстокості, зокрема «нелюдяне завдання потерпілому тяжких страждань, які не є необхідними для вчинення злочину», які ми в певній мірі використали при визначенні поняття «особливо жорстокого поведіння», запропонованого нами до чинного Кримінального кодексу України.

Чинне російське законодавство, як і українське, як ми уже зазначали не розкриває поняття «особливо жорстоке поведіння», «садизм», «катування», «тортури», «знущання», «заподіяння мук», «заподіяння страждань» тощо. Оскільки законодавці цих країн керуються хибною доктриною категорії оціночних понять, які розраховані на тривале застосування і нібито намаганням законодавця відобразити в законі суть багаточисельних кримінально-правових явищ, бажанням користуватися понятійним апаратом, що був раніше, наданням можливості правоохоронним органам вкладати в ці поняття особливості постійно таким, що змінюються кримінально-правовим відносинам. Такий підхід є хибним і є стримуючим фактором в науці кримінального права.

Пункт «д» ч.2 ст.105 Кримінального кодексу Російської Федерації передбачає вбивство вчинене з особливою жорстокістю. Аналогічний від вбивства передбачений п.4 ч.2 ст.115 Кримінального кодексу України. Крім того, їх тлумачення в кримінально-правових доктринах указаних держав співпадає і потребує доповнення і уточнення, яке зроблене в нашому дослідженні.

Цікаво, що законодавець Росії дещо далі пішов від нашого Законодавця, передбачивши в ч.2 ст.111 Кримінального кодексу Російської Федерації умисне завдання тяжкої шкоди здоров'ю і передбачив у п «б» вчинення цього діяння «з особливою жорстокістю, знущанням або мученням для потерпілого», а в

ч.2 ст.121 Кримінального кодексу України ця ознака зазначена так: «умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення». Необхідно відзначити, що Законодавець Росії був більш переконливим, оскільки використав поняття «особливо жорстокого поводження», але його недоліком є те, що він об'єднав ознаки особливої жорстокості і жорстокого поводження в ч.2 ст.111 Кримінального кодексу України.

Аналіз обтяжуючих обставин, передбачених у п.«і». ч.1 ст.63 Кримінального кодексу Російської Федерації свідчить, що використання терміну «садизм» поряд з терміном «особливою жорстокістю» є неправомірним. В буденному розумінні він може мати достатньо широке трактування. Під садизмом можуть розуміти будь-які насильницькі дії, які носять характер мук і знущання. В судовій психіатрії садизм розглядається як самостійний психічний розлад, зв'язаний з сексуальними переживаннями, який відчуває особа, що мучить і знущається над жертвою [11, с.46; 12, с.323]. Саме такий аспект садизму може розглядатися в якості одного із проявів особливо жорстокого поводження при згвалтуваннях. Тому наші пропозиції з визначення поняття «особливо жорстоке поводження», що охоплює і указану ознаку, є обґрунтованими.

Висновок. Виходячи з вищевикладеного можна сказати, що порівняльно-правове дослідження у сфері кримінального права відіграє велику не лише наукову пізнавальну роль, але й має певне прикладне значення. Зазначені положення, що знайшли відображення в цій роботі, можуть допомогти з формулюванням пропозиції до чинного Кримінального кодексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словарь русского языка. – изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Рус.яз., 1984. – Т. 1. – 1480 с.
2. Словарь русского языка: В 4 т. / Под ред. А.П. Евгеньевой. –М., 1981. – Т.1. – 1480 с.
3. *Снегирев В.* Учение о несмертных повреждениях по русским законам / В. Снегирев. – СПб., 1869. – 800 с.
4. Советский энциклопедический словарь / Под ред. А.М. Прохорова. – изд.4-е, испр. и доп. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 1600 с.
5. *Rudolphi H.-J., Horn E., Samson E.* Systematischer Kommentar zum Strafgesetzbuch: Band 2. Besonderer Teil. Neuwid; Kriftel; Berlin, 1994. Rn. 16.S.28.
6. *Rechtsgesetzblatt (RGBl).* 1941.1. S. 549.
7. *Schroeder F.* – *Ch.* Bedingter Totungsvorsatz bei zweckbestimmter Totung. JuS. 1994. S. 294-295.
8. The Latvian Penal Code / edited and introduction by candidate of law A. 1. Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Latvian by candidate of law A. 1. Lukashov – St Petersburg «Yuridithesky Center Press» 2001.– 313 p.
9. Уголовный кодекс Республики Беларусь / Подобщей ред. Н.Ф. Кузнецовой. – Минск, 1999.
10. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Електронний ресурс].–

Режимдоступу: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html. – Заголовок з екрану.

11. *Потапов С.А., Ткаченко А.А., Ушакова М.И., Шостакович В.В., Якубова А.В.* Клинико-социальная характеристика лиц, совершивших серийные сексуальные убийства / С.А. Потапов, А.А. Ткаченко, М.И. Ушакова, В.В. Шостакович, А.В. Якубова // Насильственные преступления: природа, расследование, предупреждение. Сб. научн. трудов / Под ред. Ю.М. Антонына. – М., 1994. – С.70-98.

12. Судебная психиатрия: [учебник] / Под ред. проф. Б.В. Шостаковича. – М., 1997. – 267с.

Матвійчук В.К., Гіда Є.О. Порівняльно-правове дослідження особливо жорстокого поводження як способу вчинення злочинів за кримінальним законодавством України і деяких держав

У статті проводиться порівняльно-правове дослідження способу особливо жорстокого поводження при вчиненні деяких злочинів за кримінальним законодавством України і законодавством деяких зарубіжних держав.

Ключові слова: порівняльно-правове дослідження, спосіб особливо жорстокого поводження, законодавство, об'єктивна сторона злочину.

Матвейчук В.К., Гида Е.А. Сравнительно-правовое исследование особенно жестокого обращения как способа совершения преступлений по уголовному законодательству Украины и некоторых государств

В статье проводится сравнительно-правовое исследование способа особенно жестокого обращения при совершении некоторых преступлений по уголовному законодательству Украины и законодательству некоторых зарубежных государств.

Ключевые слова: сравнительно-правовое исследование, способ особенно жестокого обращения, законодательство, объективная сторона преступления.

Matviychuk V., Guide E. Comparative– legal study of particularly ill-treatment as a means of committing crimes under the criminal laws of Ukraine and some countries

The article held comparative-legal research of manner of particularly ill-treatment in the commission of certain offenses under the criminal law of Ukraine and laws of some foreign countries.

Keywords: comparative legal research, manner of particularly ill-treatment, legislation, actus reus.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2015.